

a vklad autorů se často omezuje na nadpis podkapitol a několik poznámek, které více-méně opět kvantifikují zjištěné údaje. Chybí zřetelnější metodologické ukotvení této části výzkumu, vymezení konkrétních otázek, které si výzkum klade, i teoretického základu výběru. Samotný výběr účastnic rozhovorů navíc neprovádějí sami výzkumníci a výzkumnice, ale personál věznic.

Pro celkové vyznění práce je symptomatická absence závěru a seznamu literatury – odkazy na jednotlivé publikace lze najít pouze v poznámkách pod čarou, či také úplně chybí standardní označení zdroje jednotlivých tabulek a grafů, tedy náležitosti, jež by u publikovaných textů měly být samozřejmostí.

Jak vyplývá z celkové podoby publikace – ať již z úrovně zpracování empirické studie či především teoretického uchopení celého problému, je čtenáři ženská kriminalita představována jako patologický jev. Respondentky – „delikventní ženy“, jsou v textu chápány jako určitá skupina, která již sice není identifikovatelná na základě určitých biologických či psychických charakteristik, jak tomu bylo především ve starších teoriích kriminality, ale která je podle autorek a autorů knihy skupinou, u níž lze předpokládat zvláštní charakteristiky plynoucí především z typického způsobu její socializace, která má být odlišná od socializace, kterou prochází většinová, nekriminalizovaná populace. A tak, aniž by došlo k rozkrývání sociálních mechanismů podílejících se na vzniku kriminality, resp. mechanismů určujících např., kdo bude za delikventního jedince označen, jsou pouze biologické či psychologické faktory, považované dříve za determinanty kriminálního chování, vystřídány faktory sociálními, jejichž působení je však považováno za stejně neměnné a předurčující. Proto na základě v knize uplatněného přístupu, jenž by mohl být považován spíše za etiologický, dochází k opačnému účinku, než jaký byl původně jako výsledek výzkumu zamýšlen – k upevnění „začarovaného“ kruhu sebenaplňujícího se proroctví, kdy koncepce

zločinu a kriminality je nekriticky přejímána z trestního práva. Kriminalita je zde stále chápána jako stabilní znak určitého druhu chování nebo individuí, za předpokladu existence homogenních, kriminalitou narušovaných hodnot a zájmů, místo aby byla rozkrývána ne jako statut ontologický, nýbrž sociální, jenž je individuím přidělován, ostatně jak po tom volají již „novější“ (ze 60. let) teorie kriminality.

Úplně na závěr snad je možno dodat, že ačkoli se jako hlavní motiv pro iniciování celého výzkumného projektu v knize sice objevuje skutečnost v poslední době zaznamenaného nárůstu ženské kriminality, jejíž podceňování „představuje pro budoucnost určité nebezpečí, neboť nedoceny zůstávají škody u ženské kriminality citelnější – škody morální, a to zejména ve vědomí dětí a mládeže“ (s. 10), publikace *Ženská delikvence* nejen, že nepřispívá k objasnění tohoto jevu, ale zdá se spíše konzervovat určité předsudky a mýty s tímto sociálním jevem často spojované.

Eva Ehmertová

Marek Hrubec (ed.): *Demokracie, veřejnost a občanská společnost*

Praha, Filosofia 2005, 272 s.

Recenzovaný sborník si klade za cíl představit práce současných českých i zahraničních autorů věnujících se teorii společnosti. Východiskem je široce pojatá sociálněvědná analýza, především sociologická a politologická, s přesahy do dalších disciplín i do filozofie – klíčová je zde snaha vycházet při zpracování z tématu, což vyžaduje práci na pomezí tradičně definovaných oborů. Sociální teorii se takto otevírají nové, podnětné perspektivy. Ještě předem se sluší připomenout, že obdobným způsobem v této době vznikl další soubor, nazvaný *Globální spravedlnost a demokracie*, který se soustřeďuje na problematiku demokracie v globálních souvislostech.

V našem sborníku jsou shromážděny stále různým způsobem osvětlující tři vzájemně úzce provázané pojmy, kterými jsou demokracie, veřejnost a občanská společnost. Tyto pojmy jsou zde rozebírány nejprve na obecné rovině, a dále v kontextu České republiky. Toto rozdělení do jisté míry odpovídá členění samotného sborníku, který má tři oddíly. Statě prvního oddílu se vyrovnávají především s teoretickým odkazem Johna Rawlse, konkrétně s jeho pojetím veřejného rozumu a překrývajícího konsensu.

První text, jehož autorem je Milan Znoj, uvádí do debaty mezi Rawlovým pojetím veřejného rozumu (tedy způsobu formulace cílů a jejich řešení v demokracii) a nároky deliberativních demokratů. Tato debata se dotýká významných omezení veřejného rozumu u Rawlse na úzký okruh témat a institucí. Námitka deliberativních demokratů je, že takový veřejný rozum je v podstatě monologickým uvažováním v linii liberálních zásad jen za použití liberálně obhajitelných argumentů bez jejich problematizace. Znoj vysvětluje kantovské zdroje pojmu u Rawlse a formuluje jejich obhajobu proti teorii radikální deliberace. Kantovo rozlišení veřejného a soukromého užívání rozumu Rawls reinterpretuje v podmínkách pluralitní společnosti – veřejná rozprava se dotýká založení politiky, a fundamentální otázky (filozofické, náboženské a jiné) jsou soukromou záležitostí. Podle deliberativních demokratů je tím však uzavřen prostor veřejnosti pro množství argumentů, které jsou pro aktéry významné a patří do demokratické diskuse. Taková volnost by ale mohla zpochybnit liberální založení státu, což je pro Rawlse nepřijatelné.

V dalším příspěvku, jehož autorem je David Rasmussen, nalezneme hlubokou analýzu vnitřního rozporu v pojmu veřejného rozumu. Ten plyne z jádra obou pojmů. Jádrem pojmu rozumu je jednota výrazu, zatímco veřejnost vždy znamená pluralitu. V pojmu rozumnosti hledá Rasmussen formu, která obě tyto složky uvádí do souladu. Rozum dobře slouží individuálnímu sledování cílů a druhí jsou pro něj prostředky; naproti

tomu etika rozumnosti spočívá na závaznosti soudů druhých lidí a hledání rozumné shody. Tato koncepce je přinejmenším implicitně v pozadí Rawlsovy teorie spravedlnosti a explicitně (jako „zdravý rozum“) v dalších textech, kde se více zabývá ospravedlněním základů společnosti. Habermas kritizuje toto pojetí jako hledání pouze faktické stability. Proti tomu Rasmussen hájí Rawlse poukazem na rozumné předpoklady původní situace, v níž je v individuálním zájmu hledat obecně přijatelné stanovisko. Veřejný rozum interpretovaný z hlediska rozumnosti je intersubjektivním stanoviskem, které vzniká v čase ze zodpovědného uvažování jedinců s jejich vlastními zájmy, které se zpětně skrze veřejný rozum zdůvodňují jako přijatelné pro všechny. Je v něm obsažená historická dynamika rozumnosti směřující ke stále větší univerzalizaci.

Další rozpracování vztahu veřejného rozumu a rozumného je ve statí Alessandra Ferrary. Důraz je v ní položen na rekonstrukci normativní dimenze rozumného ve veřejném rozumu. Vychází z pojmu veřejného rozumu jako uvažování na základě sdílených premis, které se odehrává na veřejných fórech. Normativně relevantní a zároveň pluralitní výklad tohoto sdílení premis provádí v pojmu „rozumně přisuzovatelné shody“, a dále rekonstruuje možné východisko pro tuto shodu. Zajímají jej tedy tak silné argumenty, které jsou ve shodě s veřejným rozumem a zároveň jsou natolik přesvědčivé, že mají hypotetickou šanci získat si podporu všech, kdo sdílejí jedny premisy. Síla takového argumentu plyne z našeho sebeporozumění, z té dimenze naší identity, která je tvořena nadosobními, normativními ideály. Tím, že přijímáme nějaké sdílené předpoklady, vzniká tato nedisponovatelná část našeho Já, která rozlišuje žádoucí jednání a prostou libovůli. Nejsilnější argument je takový, který nejlépe odpovídá symbolickému celku našich premis. Prostor veřejného rozumu obsahuje neustále se rozvíjející imanentní autoritu, která nikdy není dovršená ve fakticitě, neboť vždy se může objevit argument, který je opět

ve větší shodě s našimi sdílenými předpoklady.

Zatímco předešlé dva příspěvky byly pozitivním rozvinutím Rawlsova pojmu veřejného rozumu, nabízí článek Marka Hrubce poukaz na dva kritické nedostatky v jeho zavedení. Tyto deficity nazývá demokratický a sociální. Demokratický deficit spočívá ve výlučném postavení veřejného rozumu při formulaci závazných stanovisek ve věcech ústavních základů, a to jen úzkou skupinou oficiálních fór, za vyloučení občanské společnosti a médií. K normativní legitimizaci přitom stačí jen faktický konsensus. Takový model obětuje stabilitě systému všechny názory kromě těch, které ostatní nemohou rozumně odmítnout, a s tím vytváří stav odcizení občanů od politické pospolitosti. Sociální deficit v Rawlsově koncepci vzniká při přechodu od teorie spravedlnosti k politickému liberalismu – zde Rawls řeší legitimní uspořádání liberální společnosti, a téma spravedlnosti je podřízeno. Tak vzniká monopol principu svobody. Tím se však Rawlsova teorie ocitá v blízkosti pravicového libertarianismu. Faktické stability liberálního politického systému byly obětovány zásadní prvky demokratičnosti a sociální spravedlnosti. Toto dvojí zneuznání ovšem může vést dlouhodobě k hlubším tenzím a ještě vážnější systémové krizi, uzavírá Hrubec.

Poslední příspěvek v prvním oddílu od Marka Skovajsy je kritickým přezkoumáním pojmu „překrývacího konsensu“ a ukázkou jeho malé přesvědčivosti v reálném sociálním kontextu. Překrývací konsensus označuje shodu rozumných obsažných učení v politické oblasti, která umožňuje jejich soužití v pluralitní společnosti na základě Rawlsovy koncepce spravedlnosti jako férovosti. Tato koncepce je rekonstrukcí historicky posíleného významu hodnoty tolerance. Dále autor řeší nejasnosti v obsahu pojmu tolerance, jeho výlučnosti a vztahu k ostatním hodnotám morálních učení. Aplikace těchto námitek poněkud banalizuje překrývací konsensus na shodu učení, která se shodují v nejvyšších hodnotách. Skovajsa

pojímá morální učení jako hierarchické soubory hodnot a přesvědčivě dokazuje, že pokud v nejvyšších hodnotách shody není, pakuje i mezi rozumnými učenými radikální pluralita. Sociologicky adekvátnější interpretace překrývacího konsensu jej vysvětluje jako důsledek velké homogenizace hodnot ve prospěch jednoty a blaha. Vývoj k liberální společnosti se takto jeví více jako utilitizace než konsensualizace. Jako cesta k soužití v rozumném pluralismu takto pojatý překrývací konsensus ovšem neposlouží.

První oddíl sborníku nabídl jak inspirativní obhajoby, tak rovněž závažné kritiky pojmů veřejného rozumu a překrývacího konsensu. Ve druhém oddíle se nacházejí statě volněji spjaté jako „občanská a veřejná dilemata demokracie“, a nabízející většinou spojený sociologických a politologických interpretací.

Tuto část sborníku otevírá článek Martina Šimsy srovnávající pojetí demokracie u Masaryka a Habermase, spíše ve formě krátkého zamyšlení. Tito dva autoři jsou zajímaví právě tím, jak se vyrovnávali s demokracií právě na pozadí své doby. Pro Masaryka je demokracie projevem odpovědnosti za veřejné věci. Proto kritizuje pozitivismus a liberalismus jako neplodné, poněvadž neutrální. Ideálem je demokracie (v opozici vůči „teokracii“) chápána jako svobodná a rovná, otevřená společnost. Habermas se dostává k otázce demokracie přes téma veřejnosti. Svůj model demokracie rozvíjí na základě konsensu utvářeného v nenarušené jazykové komunikaci – demokratická společnost je síť subjektů vedoucích rozpravu na základě spravedlivých pravidel komunikace, čímž překračuje fakticitu. Přes odlišné založení vidí Šimsa podstatnou shodu v základní intenci obou teorií, jejich zásady rozvíjení praxe demokracie jsou podle autora plodné i pro české souvislosti.

Polská badatelka Maria Marczewska-Rytko přispěla rozbořením fenoménů demokracie a populismu v kontextu modernizace. Tu zde pojímá především jako sociální mobilizaci, proces rozpadu tradičních kulturních forem,

rostoucí participace mas na politice a jejich intenzifikující se konflikt s elitou. Otevírá se množství otázek, jak efektivně transformovat rozšíření práv i pro masy do vlády sobě samým. Jedna z debat se vede mezi přímou a nepřímou demokracií, zda každý musí žít politicky, nebo jsou vhodnější dobré zastupitelské instituce. Ty musí být doplněny institucemi horizontální kontroly zástupců. Jiná bývá situace v zemích na přechodu od autoritativní vlády. Často zde vzniká nestabilní vláda silného prezidenta (tzv. delegativní demokracie) bez institucí korigujících jeho rozhodování. Také populismus je nástrojem sociální integrace a participace při prudké modernizaci, ale přináší též negativní momenty nacionalismu a xenofobie. Cesta k většímu rozvoji demokracie mezi těmito extrémy spočívá podle autorky v podpoře individuálních identit při respektu k tradicím pospolitosti.

Radim Marada ve svém příspěvku provádí analýzu protestních hnutí, která originálně pojímá jako svébytnou kulturu protestu. Díky tomuto pojetí má možnost sledovat společné charakteristiky, které utvářejí identitu protestujících, bez ohledu na velkou heterogenitu jednotlivých institucionalizovaných hnutí (či frakcí). Protest svérázným způsobem vnáší nová témata do veřejné debaty, a takto je médiem komunikace – zároveň však diskusi blokuje, aby byl stále odlišitelný od běžné politiky. Symbolická distance je zde nutná vzhledem k povaze kritiky, která neplyne z vlastních zájmů, ale z intelektuální či morální autority. Příslušnost k protestní kultuře není jednoznačně sociálně determinována. V závěru Marada konstatuje, že uvedené znaky opravňují k analýze protestu jako komplexní kulturní formy, která umožňuje svým nositelům individualizaci právě skrze formu, a myšlenkové obsahy jsou až její součástí, ne jediným definičním znakem.

V příspěvku Olega Suši lze nalézt rozbor procesu kooptace environmentalistického (ekologického) hnutí do společenského systému. Ekologické hnutí přišlo jako odpověď na krizi institucí moderní společnosti – ukázalo nově přírodu jako součást společnosti

a takto zdůvodnilo nemožnost její další devastace bez fatálních důsledků pro celek společnosti. Zde však přichází dilema ekologického hnutí, aby mohlo ovlivnit fungování velkých sociálních organizací, musí s nimi komunikovat jejich jazykem, a zde vyvstává otázka, nakolik taková komunikace může plně zachovat podstatné aspekty původního sdělení. Takto se nové politické téma mění v nové úřední směrnice, resp. nové ekonomické možnosti. Podtitul Sušova článku mluví o dilematu „opětovné legitimizace moci“ a „ekologické modernizace“, kde převažuje první nad druhým. Ekologické poselství se mění v doménu expertů, je rutinizováno a rozmělněno. Suša v tom vidí neutralizaci hnutí a posílení systému, ovšem nepopírá, že senzitivita vůči ekologickým otázkám také mírně vzrostla.

Zatímco druhá část sborníku se věnovala specifitějším tématům na obecné rovině analýzy, třetí oddíl přináší dva pohledy na obecná témata občanské společnosti a veřejnosti, ovšem v užším kontextu České republiky (a jejich předchůdců).

Stat' *Češi a občanská společnost* od Karla Müllera provádí vysvětlení charakteristik a potíží současné občanské společnosti v České republice odkazem na její formativní období, které autor situuje od druhé poloviny 19. století až do roku 1918, či s jistou výhradou do roku 1938. Mluví o třech fázích vývoje, tato je první, třetí začíná po období stagnace rokem 1989. Všechny však nesou zásadní sociálněpsychologické a kulturně-civilizační rysy prvního období. Plynou z opozice vůči státu (Habsburské monarchii) ve jménu národa. Nevyvinula se odpovědnost za státní instituce, nýbrž chronicky defenzivní postoj. Tato okolnost vedla k maximální národnostní homogenizaci ve sféře politické i ekonomické, která inhibovala rozvoj zdravé soutěže různých skupin a zájmů. Tyto tendence determinovaly realitu první republiky a usnadnily také kolonizaci občanské společnosti státem v období komunistické vlády. I po převratu v roce 1989 se vracejí staré problémy, a to v podobě idealizace politiky, kte-